

УДК 364-7:159.98]-049.3:314.151-053.9](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.6.7>

Олександр ДЬОМКІН

аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0009-0001-1905-4127

Бібліографічний опис статті: Дьомкін, О. (2025). Соціально-психологічна підтримка та наслідки переміщення людей похилого віку. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 57–64, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.6.7>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА НАСЛІДКИ ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Соціально-психологічна підтримка людей похилого віку в умовах вимушеного переміщення є однією з найбільш актуальних проблем сучасної соціальної роботи та психології. Масові внутрішні переміщення населення, спричинені збройною агресією проти України, призвели до істотних змін у життєвому просторі осіб літнього віку, які є особливо вразливою соціальною групою через вікові, фізіологічні, психологічні та соціальні особливості. Втрата звичного середовища проживання, розрив соціальних зв'язків, зміна соціального статусу, обмежений доступ до медичних і соціальних послуг негативно позначаються на психоемоційному стані людей похилого віку та знижують їхню якість життя. У статті здійснено теоретичний аналіз основних соціально-психологічних наслідків вимушеного переміщення людей похилого віку, зокрема зростання рівня тривожності, депресивних проявів, почуття самотності, безпорадності, втрати сенсу життя, а також загострення хронічних психосоматичних станів. Особлива увага приділяється впливу травматичного досвіду війни та вимушеного переселення на емоційну стабільність, самооцінку та здатність до адаптації осіб літнього віку в нових соціальних умовах. Обґрунтовано значення комплексної соціально-психологічної підтримки як важливого ресурсу подолання негативних наслідків переміщення. Розкрито зміст і напрями такої підтримки, що включають індивідуальне психологічне консультування, групову роботу, психоедукацію, соціальний супровід, активізацію внутрішніх ресурсів особистості, відновлення соціальних контактів та формування відчуття безпеки й підтримки. Акцентовано увагу на ролі фахівців соціальної сфери, психологів, громадських та волонтерських організацій у створенні доступного й безпечного середовища для соціальної адаптації людей похилого віку. У висновках підкреслено, що ефективна соціально-психологічна підтримка сприяє зниженню психоемоційного напруження, підвищенню адаптаційного потенціалу та збереженню психологічного благополуччя людей похилого віку в умовах вимушеного переміщення, що є важливою передумовою їхньої успішної інтеграції в нові соціальні спільноти.

Ключові слова: люди похилого віку, вимушене переміщення, внутрішньо переміщені особи, соціально-психологічна підтримка, соціальна адаптація, психологічне благополуччя, психоемоційний стан, травматичний досвід, соціальна робота, війна.

Oleksandr DIOMKIN

Postgraduate Student at the Department of Social Pedagogy and Social Work Faculty of Social and Pedagogical Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0009-0001-1905-4127

To cite this article: Diomkin, O. (2025). Sotsialno-psyhologychna pydtrimka ta naslidki peremyschennya liudei pohilogo viku [Socio-psychological support and consequences of displacement of older adults]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 57–64, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.6.7>

SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT AND CONSEQUENCES OF DISPLACEMENT OF OLDER ADULTS

Socio-psychological support for older adults under conditions of forced displacement is one of the most pressing issues in contemporary social work and psychology. Mass internal displacement caused by armed aggression against Ukraine has led to significant changes in the living environment of older people, who constitute a particularly vulnerable social group

© О. Дьомкін, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

due to age-related, physiological, psychological, and social characteristics. The loss of a familiar living environment, disruption of social ties, changes in social status, and limited access to medical and social services negatively affect the psycho-emotional state of older adults and reduce their quality of life. The article provides a theoretical analysis of the main socio-psychological consequences of forced displacement among older adults, including increased levels of anxiety, depressive symptoms, feelings of loneliness, helplessness, loss of meaning in life, as well as the exacerbation of chronic psychosomatic conditions. Special attention is paid to the impact of the traumatic experience of war and forced relocation on emotional stability, self-esteem, and the ability of older adults to adapt to new social conditions. The significance of comprehensive socio-psychological support as an important resource for overcoming the negative consequences of displacement is substantiated. The content and directions of such support are outlined, including individual psychological counseling, group work, psychoeducation, social support services, activation of internal personal resources, restoration of social connections, and the formation of a sense of safety and support. Emphasis is placed on the role of social service professionals, psychologists, as well as public and volunteer organizations in creating an accessible and safe environment for the social adaptation of older adults. The conclusions emphasize that effective socio-psychological support contributes to reducing psycho-emotional stress, enhancing adaptive potential, and maintaining the psychological well-being of older adults under conditions of forced displacement, which is an important prerequisite for their successful integration into new social communities.

Key words: *older adults, forced displacement, internally displaced persons, socio-psychological support, social adaptation, psychological well-being, psycho-emotional state, traumatic experience, social work, war.*

Постановка проблеми. Збройна агресія проти України спричинила масштабні процеси вимушеного переміщення населення, унаслідок чого значна кількість людей похилого віку опинилася в умовах різкої зміни життєвого середовища. Особи літнього віку є однією з найбільш уразливих соціальних груп серед внутрішньо переміщених осіб, оскільки вікові особливості, стан здоров'я, знижений адаптаційний потенціал та обмежені соціальні ресурси істотно ускладнюють їх пристосування до нових умов проживання. Вимушене переселення для людей похилого віку часто супроводжується втратою соціальних зв'язків, звичного способу життя, почуття стабільності та безпеки, що негативно впливає на їхній психоемоційний стан і загальне психологічне благополуччя. Незважаючи на зростання уваги науковців і практиків до проблем внутрішньо переміщених осіб, питання соціально-психологічної підтримки людей похилого віку все ще залишається недостатньо розробленим. У наявних дослідженнях переважно акцентується увага на матеріальному забезпеченні та медичній допомозі, тоді як психосоціальні потреби літніх людей, пов'язані з переживанням травматичного досвіду війни, почуттям самотності, тривожності, депресії та втрати сенсу життя, часто залишаються поза належною увагою.

Відсутність системного підходу до організації соціально-психологічної підтримки ускладнює процес їхньої адаптації та інтеграції в нові соціальні спільноти. У зв'язку з цим актуалізується необхідність наукового осмислення соціально-психологічних наслідків вимушеного

переміщення людей похилого віку та обґрунтування ефективних форм і методів соціально-психологічної підтримки, спрямованих на зниження психоемоційного напруження, активізацію внутрішніх ресурсів особистості та підвищення якості життя цієї категорії населення в умовах сучасних соціальних викликів.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблематика соціально-психологічної підтримки людей похилого віку, зокрема в умовах вимушеного переміщення, посідає важливе місце в сучасних наукових дослідженнях у галузі соціальної роботи, психології, геронтології та соціальної педагогіки. У працях вітчизняних і зарубіжних науковців розкрито теоретико-методологічні засади соціальної роботи з людьми літнього віку, визначено основні чинники їхньої соціальної вразливості, а також окреслено напрями психосоціальної підтримки в кризових і травматичних умовах. У дослідженнях українських учених акцентується увага на особливостях соціальної адаптації осіб похилого віку, впливі вікових змін на психоемоційний стан, а також ролі соціальних служб і громадських організацій у забезпеченні підтримки внутрішньо переміщених осіб. Науковці підкреслюють, що вимушене переселення посилює прояви тривожності, депресивних станів, соціальної ізоляції та відчуття безпорадності у людей літнього віку, що зумовлює потребу в комплексному підході до надання допомоги, який поєднує соціальні, психологічні та реабілітаційні заходи. Значний внесок у вивчення психологічних наслідків травматичного досвіду війни та вимушеного переміщення зроблено

в працях зарубіжних дослідників, де аналізуються прояви посттравматичного стресового розладу, депресії, тривожних розладів і психосоматичних порушень серед людей похилого віку. У цих дослідженнях наголошується на важливості раннього психологічного втручання, підтримки соціальних зв'язків та розвитку механізмів психологічної резиліентності як чинників збереження психічного здоров'я в умовах тривалих криз.

Окрему групу наукових публікацій становлять дослідження, присвячені формам і методам соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб. У них розглядаються можливості індивідуального психологічного консультування, групової терапії, психоедукаційних програм, соціального супроводу та міждисциплінарної взаємодії фахівців. Водночас більшість робіт мають узагальнений характер і не завжди враховують специфічні потреби людей похилого віку як окремої соціально-демографічної групи.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про наявність значного теоретичного підґрунтя щодо проблеми вимушеного переміщення та психосоціальної підтримки, однак водночас виявляє недостатню розробленість питань, пов'язаних із системною організацією соціально-психологічної допомоги саме людям похилого віку. Це зумовлює потребу в подальших наукових пошуках, спрямованих на обґрунтування ефективних моделей і технологій соціально-психологічної підтримки цієї категорії осіб в умовах сучасних соціальних викликів.

Мета дослідження – полягає у теоретичному аналізі соціально-психологічних наслідків вимушеного переміщення людей похилого віку та обґрунтуванні основних напрямів соціально-психологічної підтримки, спрямованих на подолання негативних психоемоційних станів, сприяння успішній соціальній адаптації та збереження психологічного благополуччя осіб літнього віку в умовах сучасних соціальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Унаслідок російської збройної агресії Україна опинилася серед країн світу з найбільшою кількістю внутрішньо переміщених осіб. Масові вимушені переселення істотно вплинули на розвиток держави, поглибивши соціально-політичні та

економічні виклики. Внутрішньо переміщені особи стикаються з комплексом труднощів, серед яких провідними є економічні, соціально-психологічні, правові та інституційні бар'єри.

Відповідно до Конституції України, держава визначає себе соціальною, а отже, пріоритетом виступає політика, спрямована на забезпечення добробуту й підтримку громадян, особливо тих, хто опинився у вразливому становищі. Значне місце серед таких категорій займають люди похилого віку – чисельна та соціально незахищена група, яка потребує системної соціально-психологічної допомоги, особливо в умовах вимушеного переміщення.

Згідно з класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, до осіб похилого віку відносять населення у віці від 60 до 74 років, до старечого віку – людей віком від 75 до 89 років, а до категорії довгожителів – осіб віком 90 років і старше. У соціологічному дискурсі ці етапи життєвого шляху часто окреслюють поняттям «третій вік», що відображає період відносної активності після завершення трудової діяльності. Водночас демографи деталізують вікову структуру, виокремлюючи «третій вік» (60–75 років) і «четвертий вік» (понад 75 років), що характеризується зростанням потреби в соціальній, медичній та психологічній підтримці (Доповідь другої Всесвітньої асамблеї з проблем старіння. ООН, 2002).

У контексті соціально-психологічної підтримки та наслідків переміщення людей похилого віку умови воєнного часу та період повоєнного відродження мають принципово різний психологічний вплив на старших осіб. Під час війни основним мотивом життя стає виживання: кожна подія, обставина чи вимушена зміна середовища сприймається як виклик, що потребує мобілізації фізичних, психологічних і соціальних ресурсів. Люди похилого віку особливо вразливі до стресу, втрати звичного життєвого укладу, розриву соціальних зв'язків і загострення хронічних хвороб. Переживання війни формує у них тривожність, страх за власне життя та близьких, посилює почуття самотності й соціальної ізоляції. У цих умовах соціально-психологічна підтримка набуває критичного значення – через консультування, групову терапію, арт- та казкотерапію, організацію дозвілля та соціальної взаємодії

літні люди отримують можливість зберегти психічну стабільність, адаптуватися до нових умов і підтримувати життєві ресурси. У період повоєнного відродження мотиваційна сфера старших людей змінюється: акцент зміщується від виживання до відновлення життєвих перспектив, соціальної активності та участі в житті громади. Соціально-психологічна підтримка на цьому етапі спрямована на адаптацію до нового середовища, відновлення соціальних зв'язків, розвиток активного способу життя та зміцнення емоційного та когнітивного здоров'я. Таким чином, розуміння психологічної специфіки цих двох етапів є ключовим для ефективного планування соціально-психологічної допомоги людям похилого віку, які зазнали переміщення внаслідок війни (Панок, 2023, С. 1–12).

Як зазначає М. Малиха, вимушені переселенці – це особи, які залишили свої домівки, проте залишилися проживати на території України. Саме тому вони мають встановити свій правовий статус, що дозволяє гарантувати дотримання основних прав і свобод. Офіційне визнання статусу ВПО є ключовим чинником подолання проблем, з якими стикаються переселенці, а також важливим інструментом регулювання наслідків вимушеної міграції (Малиха, 2015, С. 6–11).

У вітчизняному законодавстві люди похилого віку розглядаються як окрема соціально-демографічна група. Наприклад, у Законі України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» до цієї категорії належать особи, що досягли пенсійного віку, а також ті, кому до виходу на пенсію залишилося менше ніж вісімнадцять місяців (Закон України).

Поняття старшого віку доцільно трактувати у ширшому культурному контексті. У багатьох країнах «бути літньою людиною» визначається не лише календарним віком, а й соціальними обставинами – зміною ролей (наприклад, становленням дідусем чи бабусею) або фізіологічними ознаками, такими як сивина чи обмежена рухливість. В умовах складних життєвих обставин, особливо під час воєнних дій, ознаки старіння можуть проявлятися значно раніше, тому в гуманітарних кризах нижню межу літнього віку часто знижують до 50 років. У науковій літературі виокремлюють

два узагальнені образи старості – позитивний і негативний. «Позитивне старіння» характеризується активним сенсом життя, турботою про близьких, реалізацією соціально значущих цілей. «Негативне старіння» пов'язане зі зниженням життєвої активності, втратою мотивації та зосередженням на самозбереженні. Саме представники останньої групи зазвичай найбільше потребують соціально-психологічної підтримки, особливо в умовах вимушеного переміщення, коли вони переживають втрату дому, соціальних зв'язків та звичного способу життя.

Проблеми людей похилого віку мають комплексний і тривалий характер. Хоча вони існували в різні історичні епохи, сучасні суспільні трансформації, війна та масові міграції посилюють ці труднощі та змінюють їхню природу. Сьогодні питання старіння досліджується на перетині багатьох наук – медицини, соціології, психології, геронтології. У соціальній психології та педагогіці (зокрема в андрогіці та геронтології) активно аналізуються процеси соціалізації, адаптації та інтеграції людей старшого віку, що має особливе значення для літніх переселенців.

Попри наявні проблеми, сучасне суспільство дедалі більше усвідомлює, що старість – це не лише період втрат, а й час відкриття нових можливостей, розвитку внутрішніх ресурсів та реалізації соціально значущих ролей. Саме комплексна соціально-психологічна підтримка сприяє підвищенню якості життя людей похилого віку, допомагає їм адаптуватися до нових умов, долати наслідки переміщення й зберігати активну життєву позицію. Люди старшого віку залишаються однією з найбільш уразливих та соціально незахищених груп населення. Саме тому Генеральна Асамблея ООН ухвалила Принципи щодо ставлення до осіб літнього віку, які передбачають необхідність забезпечення медичної допомоги, соціальної підтримки, покращення умов життя та сприяння інтеграції в суспільство. У цьому контексті літні люди є важливою цільовою групою соціальної роботи, що потребує постійної уваги з боку держави, громадськості та фахівців соціальної сфери (Принципи Організації Об'єднаних Націй щодо відношення людей похилого віку, 2023).

Особливої уваги потребують нові виклики, зумовлені війною та вимушеним переміщенням населення внаслідок бойових дій. Люди похилого віку, які залишаються у прифронтових і небезпечних районах, є однією з найуразливіших категорій через труднощі евакуації та обмежені можливості задоволення базових життєвих потреб. Внутрішньо переміщені особи старшого віку стикаються з низкою додаткових проблем, зокрема втратою житла, розривом соціальних зв'язків і звичного способу життя, а також складнощами соціально-психологічної адаптації в нових умовах.

Для подолання окреслених проблем доцільно: – посилити фінансування соціальних програм, орієнтованих на людей похилого віку; – розширити та модернізувати систему соціального догляду за місцем проживання; – забезпечити підвищення професійної компетентності соціальних працівників; – розвивати інфраструктуру дозвілля та простори для соціальної взаємодії; – протидіяти проявам вікової дискримінації шляхом інформаційно-просвітницьких кампаній; – упроваджувати цифрові інструменти й інноваційні підходи у сфері соціальної роботи; – розробити та реалізувати дієві стратегії надання соціальної допомоги людям похилого віку, які зазнали негативного впливу війни та вимушеного переміщення.

Реагування на ці виклики потребує системного й комплексного підходу за активної взаємодії державних інституцій, громадського сектору та міжнародних партнерів.

Наслідки вимушеного переміщення для людей похилого віку мають комплексний характер і охоплюють психологічну, соціальну та фізичну сфери життєдіяльності, суттєво знижуючи якість життя цієї вразливої категорії населення (Іванова, 2023).

Психологічні наслідки. Вимушене переселення часто супроводжується підвищеним рівнем тривожності та постійним відчуттям небезпеки, що зумовлено втратою стабільності й передбачуваності життя. У багатьох літніх людей спостерігаються депресивні стани, апатія, емоційне виснаження, порушення сну та хронічне безсоння. Відчуття втрати дому, звичного середовища, майна або близьких людей формує глибокі переживання горя й безпорадності. Самотність і соціальна ізоляція

негативно впливають на самооцінку, посилюють почуття непотрібності, що, своєю чергою, може призводити до погіршення когнітивних функцій, зокрема пам'яті, концентрації уваги та мислення.

Соціальні наслідки. Переміщення призводить до розриву усталених соціальних зв'язків із родиною, сусідами, друзями та громадою, що раніше виконували підтримувальну функцію. Літні люди часто втрачають звичні соціальні ролі в родині або місцевій спільноті, відчуючи зниження власної значущості. У новому середовищі вони стикаються з бар'єрами у спілкуванні, труднощами адаптації до інших соціальних норм і правил, а також обмеженими можливостями для участі в громадському житті, що посилює ізоляваність і соціальну вразливість.

Фізичні наслідки. Стрес, пов'язаний із війною та вимушеним переселенням, часто спричиняє загострення хронічних захворювань, характерних для похилого віку. Порушення режиму лікування, нестача необхідних медикаментів і складнощі з регулярним медичним наглядом негативно впливають на стан здоров'я. Обмежений доступ до закладів охорони здоров'я, реабілітаційних послуг та профілактичних оглядів у місцях тимчасового проживання поглиблює наявні проблеми та підвищує ризик ускладнень. Таким чином, наслідки переміщення для людей похилого віку є багатовимірними й потребують цілеспрямованої соціально-психологічної та медичної підтримки з урахуванням індивідуальних потреб кожної особи.

Соціально-психологічна підтримка людей похилого віку в умовах війни та вимушеного переміщення є важливим чинником збереження їх психічного здоров'я, соціального функціонування та якості життя.

Види допомоги. Індивідуальне психологічне консультування спрямоване на подолання тривожності, страхів, депресивних станів, переживання втрати та травматичного досвіду, а також на відновлення внутрішніх ресурсів особистості. Групова терапія створює безпечний простір для обміну досвідом, зниження почуття самотності та формування відчуття підтримки й приналежності до спільноти. Сімейне консультування допомагає налагодити взаєморозуміння між поколіннями, зменшити

конфлікти, пов'язані зі зміною умов проживання, і підвищити рівень емоційної підтримки в родині. Психологічна реабілітація передбачає комплекс заходів, спрямованих на відновлення емоційної стабільності, адаптаційних можливостей і життєвої активності літніх людей.

Методи соціально-психологічної роботи. Арт-терапія сприяє емоційному розвантаженню, самовираженню та зниженню рівня внутрішньої напруги через творчість. Казкотерапія допомагає опосередковано пропрацювати травматичні переживання, актуалізувати позитивні життєві смисли та ресурси. Практики майндфулнес спрямовані на розвиток усвідомленості, зменшення тривожності та покращення психоемоційного стану. Групи підтримки забезпечують взаємодопомогу, соціальну взаємодію та формування почуття прийняття, що є особливо важливим для осіб похилого віку в умовах соціальної ізоляції (Вознесенська, 2015. С. 98–111).

Роль соціальних служб. Соціальні служби відіграють ключову роль у системі підтримки людей похилого віку, надаючи інформаційну допомогу щодо доступних соціальних послуг, пільг і можливостей отримання підтримки. Психологічна допомога реалізується через консультивання, кризове втручання та направлення до фахівців відповідного профілю. Соціальна підтримка включає сприяння в оформленні документів, забезпеченні гуманітарною допомогою, організації побуту та доступу до медичних послуг. Важливим компонентом є патронаж, який передбачає регулярний нагляд, підтримку осіб із обмеженою мобільністю та своєчасне реагування на їхні потреби (Постанова Кабінету Міністрів України 2009).

У сукупності соціально-психологічна підтримка сприяє підвищенню рівня адаптації, збереженню психічного здоров'я та соціальної активності людей похилого віку, які зазнали впливу війни та вимушеного переміщення.

У контексті соціально-психологічної підтримки та наслідків вимушеного переміщення людей похилого віку тривожність постає як один із найбільш поширених і складних психоемоційних станів, зумовлених поєднанням вікових, соціальних та травматичних чинників. У похилому віці тривожні переживання часто посилюються на тлі наявних хронічних захворювань і фізичних обмежень, зокрема серцево-

судинних хвороб, підвищеного артеріального тиску, порушень зору та слуху, що ускладнюють адаптацію до нових умов життя після переміщення.

Вимушене переселення супроводжується втратою звичного соціального середовища, розривом контактів із друзями, сусідами та близькими, що сприяє формуванню почуття самотності, соціальної ізоляції та емоційної нестабільності. Додатковим чинником зростання тривожності стають зміни матеріального становища, втрата фінансової стабільності та залежність від соціальної допомоги, що особливо гостро переживається людьми старшого віку.

Погіршення пам'яті та інших когнітивних функцій, характерне для пізніх етапів життя, у поєднанні з пережитим стресом війни може викликати страх перед серйозними захворюваннями, зокрема деменцією, що ще більше підвищує рівень тривожності. Водночас невизначеність майбутнього, занепокоєння щодо стану здоров'я та можливості отримання догляду в разі його погіршення формують постійне відчуття психологічної напруги.

У таких умовах соціально-психологічна підтримка набуває особливого значення. Емоційна підтримка з боку родини, фахівців і соціального оточення, доступ до психологічної допомоги, організація регулярного спілкування, заохочення до активного способу життя, участі в дозвілєвих і соціальних заходах сприяють зниженню рівня тривожності та підвищенню адаптаційних можливостей людей похилого віку, які зазнали наслідків війни та вимушеного переміщення.

У межах теми соціально-психологічної підтримки та наслідків переміщення людей похилого віку сучасна психологічна наука виокремлює два основні типи чинників формування тривожності в осіб старшого віку – зовнішні та внутрішні, які в умовах війни й вимушеного переселення тісно взаємопов'язані та взаємопідсилюють один одного (Житинська 2023 С. 54–67).

До зовнішніх чинників належать несприятливі стресові обставини, що виникають унаслідок тривалого перебування в ситуації небезпеки, втрати житла, вимушеної зміни місця проживання, порушення звичного способу життя та соціальних зв'язків. Хронічний вплив

таких стресорів формує стійкий стан тривожності, який негативно позначається на психоемоційному стані літніх людей і ускладнює їх соціальну адаптацію в новому середовищі.

Внутрішні чинники мають психологічний і психофізіологічний характер та пов'язані з особистісними особливостями людини похилого віку. До них відносять порушення міжособистісних стосунків, внутрішні конфлікти, пов'язані з втратою соціальних ролей, зниженням рівня самостійності та відчуттям залежності від оточення. Науковці також акцентують увагу на таких детермінантах тривожності, як дисгармонійне самоставлення, низький рівень адаптованості до змін та неадекватна самооцінка, що особливо загострюються в умовах вимушеного переміщення.

Урахування зазначених чинників є необхідною умовою побудови ефективної системи соціально-психологічної підтримки, спрямованої на зниження рівня тривожності, посилення адаптаційних ресурсів і збереження психічного благополуччя людей похилого віку.

У психологічній науці чинники, що зумовлюють виникнення тривожності, також поділяють на об'єктивні та суб'єктивні, що є особливо значущим для аналізу психоемоційного стану людей похилого віку в умовах війни та вимушеного переміщення. У дисертаційному дослідженні А. Левенець до об'єктивних чинників віднесено вплив навколишнього соціального середовища, загальний економічний рівень розвитку суспільства, наявні в соціумі традиції, норми, правила та міфологеми, а також інформаційний вплив засобів масової інформації, який у кризових умовах може посилювати почуття небезпеки та невизначеності. До суб'єктивних чинників дослідниця

зараховує умови професійної діяльності особи (або досвід її припинення у зв'язку з виходом на пенсію), індивідуально-психологічні особливості, попередній життєвий досвід, а також рівень стресостійкості та витримки. У людей похилого віку ці чинники тісно пов'язані з особистісними ресурсами та здатністю адаптуватися до різких змін життєвих обставин, що виникають унаслідок вимушеного переміщення. Урахування взаємодії об'єктивних і суб'єктивних детермінант тривожності є необхідною умовою для розроблення ефективних програм соціально-психологічної підтримки осіб похилого віку (Левенець, 2006).

Висновки. Отже, встановлено, що у людей похилого віку в умовах війни тривожність має специфічні риси та суттєво відрізняється від її проявів у довоєнний період. Вона зумовлюється посиленням соціальної ізоляції, звуженням кола близького оточення, погіршенням стану здоров'я, а також підвищеним відчуттям загрози життю й усвідомленням зростання рівня смертності. Узагальнення наукових підходів дозволяє окреслити основні психологічні особливості людей похилого віку в умовах війни, серед яких виокремлюються виникнення та поглиблення кризи «Я-ідентичності», загострення негативного сприймання навколишньої дійсності та майбутнього, втрата відчуття життєвих перспектив. Характерними є також зниження рівня психологічного захисту та пізнавальної активності, що ускладнює адаптацію до нових умов життя, а також поява або посилення тривожності й агресивних реакцій. Зазначені прояви підкреслюють необхідність цілеспрямованої соціально-психологічної підтримки людей похилого віку в умовах воєнних викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознесенська О. Л. Можливості арт-терапії в подоланні психічної травми. *Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій* : зб. ст. Ін-т соціальної та політичної психології ; Представництво Польської академії наук у м. Києві ; Соціально-психологічний методичний реабілітаційний центр. Київ : Міленіум, 2015. С. 98–111.
2. Доповідь другої Всесвітньої асамблеї з проблем старіння (Мадрид, 8–12 квітня 2002 р.) : Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un-ngls.org/pdf/MIPAA.pdf> (дата звернення: 28.02.2023).
3. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2009 р. № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.02.2023).
4. Житинська М. Соціально-психологічна підтримка людей похилого віку в умовах повномасштабної війни. *Освітологічний дискурс*. 2023. № 3(42). С. 54–67. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.34>.

5. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення: 28.02.2023).
6. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2023. 220 с.
7. Левенець А. Є. Психологічні особливості становлення життєвої перспективи в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 220 с.
8. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грани*. 2015. № 8. С. 6–11.
9. Панок В. Г. Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Вип. 5(1). С. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>.
10. Принципи Організації Об'єднаних Націй щодо відношення людей похилого віку. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/oldprinc.shtml (дата звернення: 28.02.2023).
11. Cumming E., Henry W. E. *Growing Old: The Process of Disengagement*. New York : Basic Books, 1961. 293 p. DOI: <https://doi.org/10.1086/223328>.
12. Gutmann D. L. *Reclaimed Powers: Towards a New Psychology of Men and Women in Later Life*. New York : Basic Books, 1987. 335 p. DOI: <https://doi.org/10.1002/gps.930050212>.

REFERENCES:

1. Voznesenska, O. L. (2015). Psykholohichna dopomoha osobystosti, sheho perezhivaie naslidky travmatychnykh podii [*Possibilities of art therapy in overcoming psychological trauma. In Psychological assistance to individuals experiencing the consequences of traumatic events*] (pp. 98–111). Kyiv: Millennium.
2. United Nations. (2002). Report of the Second World Assembly on Ageing (Madrid, 8–12 April 2002). Retrieved from <https://www.un-ngls.org/pdf/MIPAA.pdf>
3. Kabinet Ministriv Ukrainy (2009). Deiakі pytannia diialnosti terytorialnykh tsentriv sotsialnoho obsluhovuvannia (nadannia sotsialnykh posluh) : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 hrud. 2009 r. № 1417 [*Cabinet of Ministers of Ukraine. (2009). Some issues of activity of territorial centers of social services (provision of social services)*](Resolution No. 1417, December 29, 2009). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text>
4. Zhytynska, M. (2023). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka liudei pokhyloho viku v umovakh povnomasshtabnoi viiny [*Socio-psychological support of older people in the conditions of full-scale war*]. *Educational Discourse*, 3(42), 54–67. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.34>
5. Verkhovna Rada of Ukraine. (n.d.). Pro osnovni zasady sotsialnoho zakhystu veteraniv pratsi ta inshykh hromadian pokhyloho viku v Ukraini : zakon Ukrainy [On the basic principles of social protection of labor veterans and other elderly citizens in Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text>
6. Ivanova, I. B. (2023). Sotsialna robota z liudmy pokhyloho viku (Social work with older people. Kyiv: University “Ukraine”).
7. Levenets, A. Ye. (2006). Psykholohichni osoblyvosti stanovlennia zhyttievoi perspektyvy v yunatskomu vitsi [Psychological features of the formation of life perspective in adolescence] (PhD dissertation). Kyiv.
8. Malykha, M. I. (2015). Do problemy sutnosti poniattia «vnutrishno peremishcheni osoby»: derzhavna polityka ta rehionalna praktyka [On the problem of the essence of the concept of “internally displaced persons”]: State policy and regional practice. *Hrani*, 8, 6–11.
9. Panok, V. H. (2023). Psykholohichni doslidzhennia v umovakh viiny: problemy i zavdannia [Psychological research in wartime conditions: Problems and tasks]. *Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 5(1), 1–12. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133>
10. United Nations. (1991). Prynysypy Orhanizatsii Obiednanykh Natsii shchodo vidnoshennia liudei pokhyloho viku [United Nations Principles for Older Persons] Retrieved from https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/oldprinc.shtml
11. Cumming, E., & Henry, W. E. (1961). *Growing old: The process of disengagement*. New York: Basic Books. <https://doi.org/10.1086/223328>
12. Gutmann, D. L. (1987). *Reclaimed powers: Towards a new psychology of men and women in later life*. New York: Basic Books. <https://doi.org/10.1002/gps.930050212>

Дата надходження статті: 19.11.2025

Дата прийняття статті: 08.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025